

Inför muddringar i Tureholmsviken samt strandförstärkningsarbeten i Trosaån

Arkeologisk utredning/förundersökning

Södermanland

Trosa kommun

Trosa-Vagnhärad socken

Trosa 10:64 m.fl., Raä Trosa-Vagnhärad 181:1

Jens Lindström

SJÖHISTORISKA

Inför muddringar i Tureholmsviken samt strandförstärkningsarbeten i Trosaån

Arkeologisk utredning/förundersökning

Södermanland

Trosa kommun

Trosa-Vagnhärad socken

Trosa 10:64 m.fl., Raä Trosa-Vagnhärad 181:1

Jens Lindström

Sjöhistoriska museet
en del av Statens maritima museer

P.O. Box 27131
SE-102 52 Stockholm
Tel 08 519 549 00

www.sjohistoriska.se
www.maritima.se

Sjöhistoriska museet är miljöcertifierat enligt ISO-14001.

Den här rapporten är tryckt på miljövänligt, FSC-certifierat papper utan optiska vitmedel (OBA), tillverkat på ett koldioxidneutralt pappersbruk.

© 2014 Sjöhistoriska museet
Arkeologisk rapport 2014:8
ISSN 1654-4927

Kart- och bildmaterial Författaren.

Layout och grafisk form Franciska Sieurin-Lönnqvist, Arkeobild.

Omslagsbild Muddringsområdet framför Tureholms brygga, Foto: Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet.

Tryck Arkitektkopia, Stockholm 2014.

Innehåll

Sammanfattning	4
Bakgrund, topografi och kulturmiljö	5
Syfte och metod	7
Resultat	9
Diskussion	15
Referenser	16
Tekniska och administrativa uppgifter	16

Sammanfattning

Inför planerade muddringsarbeten i Tureholmsviken väster om Trosa samt strandförstärkningsarbeten i Trosa å har Sjöhistoriska museet, som är en del av Statens Maritima museer (SMM), utfört en kombinerad arkeologisk utredning och arkeologisk förundersökning. Utredningen omfattade 19 muddrområden i Tureholmsviken samt en upplagsplats för muddermassor på land längst in i Tureholmsviken. Förundersökningen omfattade två områden i Trosa å inom Trosa stadslager (*RAÄ Trosa-Vagnhärad 181:1*). De arkeologiska undersökningarna utfördes på uppdrag av Länsstyrelsen i Södermanlands län (dnr. 431-588-2013) och de genomfördes under sex dagar i september 2013.

Ansvarig för undersökningarna var Jens Lindström på SMM.

Vid den arkeologiska utredningen påträffades inga fornlämningar. Vid ett område utanför Tureholms brygga påträffades äldre bryggglämningar. I samma område bedömdes det som sannolikt att ytterligare lämningar av arkeologiskt eller kulturhistoriskt intresse kan finnas dolda nere i botten-sedimenten.

Vid den arkeologiska förundersökningen i Trosa å påträffades ett tunt kulturlager innehållande enstaka fynd av tegel-, keramik- och glasfragment. Den äldsta daterade keramikskärvan kunde dateras till första halvan av 1800-talet.

Fig. 1. Översiktskarta med undersökningsområdet markerat med en röd kvadrat. Karta: Esri, bearbetad av Jens Lindström.

Bakgrund, topografi och kulturmiljö

Bakgrund

Trosa kommun avsåg att muddra flera inseglingsstråk till 12 småbåtshamnar i Tureholmsviken och Västra stadsfjärden samt farleden fram till Östra hamnplan i centrala Trosa. De flesta av de sammanlagt 19 stråken hade muddrats tidigare, förutom en sträcka om sammanlagt två kilometer i Tureholmsviken, varför länsstyrelsen fattade beslut om att

muddringarna skulle föregås av en särskild arkeologisk utredning. Den totala ytan för samtliga muddrområden beräknades till cirka 60 000 m² (fig. 2).

Utredningen omfattade även ett deponiområde för muddermassor på land nordväst om Tureholmsviken. Storleken på deponiområdet uppgick till cirka 90 000 m².

Utmed en cirka 200 meter lång sträcka av Trosa å, cirka en kilometer norr om åmynningen, pla-

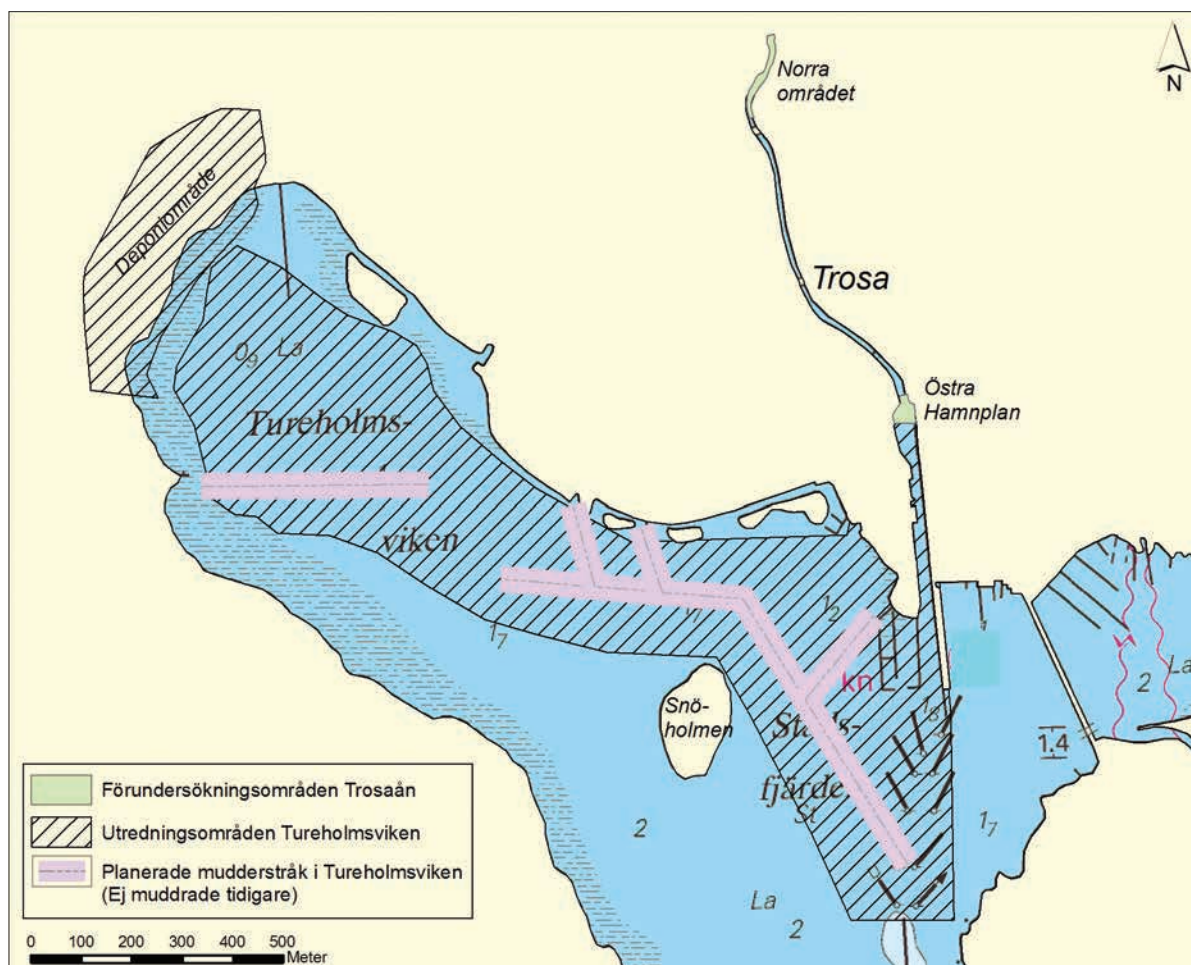

Fig. 2. Översiktskarta med utredningsområden i Tureholmsviken och förundersökningsområden i Trosa å markerade. Karta: Sjöfartsverket, bearbetad av Jens Lindström, Sjöhistoriska museet. Skala 1:15 000.

nerades förstärkningsarbeten av åbrinkarna (fig. 2). I och med att den norra åsträckan, liksom ett avsnitt av ån vid Östra hamnplan, låg inom Trosa stadslager (*Trosa-Vagnhärad 281*) fattade länsstyrelsen beslut om arkeologisk förundersökning.

Topografi och kulturmiljö

Trosa stad

Trosa ligger i en flack dalgång som i söder avslutas med Trosaåns mynning i Östersjön. Staden omges av ett genomgående låglänt landskap som är omväxlande med skogsbeväxta bergsområden, rundade moränavlagringar och dalgångar med odlade slätter. Berggrunden utgörs av övervägande delen gnejs, granit och gnejsgranit. Läget för dagens Trosa ligger cirka fem kilometer söder om och nedströms stadens medeltida läge. På grund av den ständigt pågående strandlinjeförskjutningen som till slut isolerade staden från havet flyttades staden i slutet av 1500-talet till det nuvarande läget vid Trosaåns mynning. År 1584 fanns fem gårdar på platsen och vid denna tid omnämns den nya orten som ”Troseby med Åmundet”, Trosaby vid åmynningen (Pettersson 2006).

För att hjälpa igång den nya staden gynnade Karl IX under början av 1600-talet marknaden

i Trosa och tilldelade borgarna ny mark. Det bestämdes också att stadens sigill skulle vara en båt med två åror. Fisket har alltid varit av stor betydelse för Trosa där strömmingsfisket hade en särställning. Strömmingsfisket sköttes av en särskild klass, de så kallade *skärborgarna*, och dessa låg längst ute till havs med tillfälliga bosättningar ute på skären över sommaren.

I 1610 års stadsprivilegier avgjordes bland annat att det skulle få finnas två guldsmeder, fyra skinnare, fyra skräddare, fyra skomakare och fyra snickare i staden. Antalet bagare och köttmånglare skulle regleras efter behov. Under 1620-talet finns uppgifter om 79 skattepliktiga personer i Trosa (Collmar 1979, s. 17–24).

I slutet av 1800-talet började skärborgarlivet upphöra och staden fick med tiden ett gediget rykte som sommarstad och badort. Den nya tiden manifesterades genom bygget av ett societetshus. Här samlades sommargästerna och här hölls fester, baler och maskerader.

Tureholmsviken

Tureholmsviken är en grund havsvik vars vattendjup varierar mellan 0,5 och 2,5 meter. Botten utgörs i huvudsak av dy och lera och i strandzonerna växer kraftiga vassbälten. Utmed vikens norra och nordöstra stränder ligger flera mindre hamnar för fritidsbåtar. Viken är belägen mellan Trosa stad och Turesholms slott som har fått sitt namn efter Thure Gabriel Bielke som lät uppföra det nuvarande slottet som stod färdigt omkring 1740. Det högt belägna slottet ligger på platsen för det gamla Gäddeholm, efter Nils Gädde som var slottets tidigaste kända ägare under första halvan av 1400-talet. Slottet har dock anor från 1300-talet. På 1640-talet lät Sten Nilsson Bielke uppföra ett stort pampigt slott i tre våningar, efter ritningar av arkitekten Erik Dahlbergh. En illustration i *Suecia antiqua et hodierna* visar slottet innan det brändes ner under ryssarnas härjningar 1719 (fig. 3). Gäddeholm stod därefter i flera år som en ruin med svärtade murar tills det började återuppbyggas i slutet av 1720-talet (http://sv.wikipedia.org/wiki/Tureholms_slott).

Fig. 3. Gäddeholms slott eller ”Gieddeholm” som det återges i Erik Dahlberghs *Suecia antiqua et hodierna* innan det brändes ner 1719.

Syfte och metod

Syftet med den arkeologiska utredningen och den arkeologiska förundersökningen var att klargöra om fornlämningar och/eller kulturhistoriska lämningar förekom inom berörda områden, i vatten och på land.

En översiktlig litteratur-, kart- och arkivstudie genomfördes inledningsvis i syfte att få fram kompletterande fornlämningsindikerande uppgifter.

Samtliga planerade mudderstråk i Tureholmsviken karterades med hjälp av side scan sonar med extra fokus på de mudderstråk som inte muddrats tidigare (fig. 2). Side scan sonar kan kortfattat beskrivas som ett sidotittande ekolod som kan upptäcka föremål som sticker upp ovan botten. Påträffade indikationer av möjligt arkeologiskt eller kulturhistoriskt intresse besiktades av dykande arkeologer. De strandnära och grunda hamn-

bassängerna besiktades av dykande arkeologer som med jämna mellanrum, ungefär var femte meter, sonderade botten med armeringsjärn i syfte att lokalisera lämningar under botten.

Förundersökningsområdena i Trosa å dykbesiktades och för att bestämma kulturlagrens djup och omfattning togs borrhärlor i botten med en så kallad ryssborr (fig. 10–13).

I området på land längst in i Tureholmsviken, där deponin för muddermassor planerades, gjordes en fältinventering.

Samtliga borrhärlor och fynd mättes in med hjälp av GPS. Dykningarna utfördes enligt AFS 2010:16 och SMM:s interna policy för dykeri- arbete. Ett dyklag omfattar 3 arkeologer: dykarledare, säkerhetsdykare och dykare.

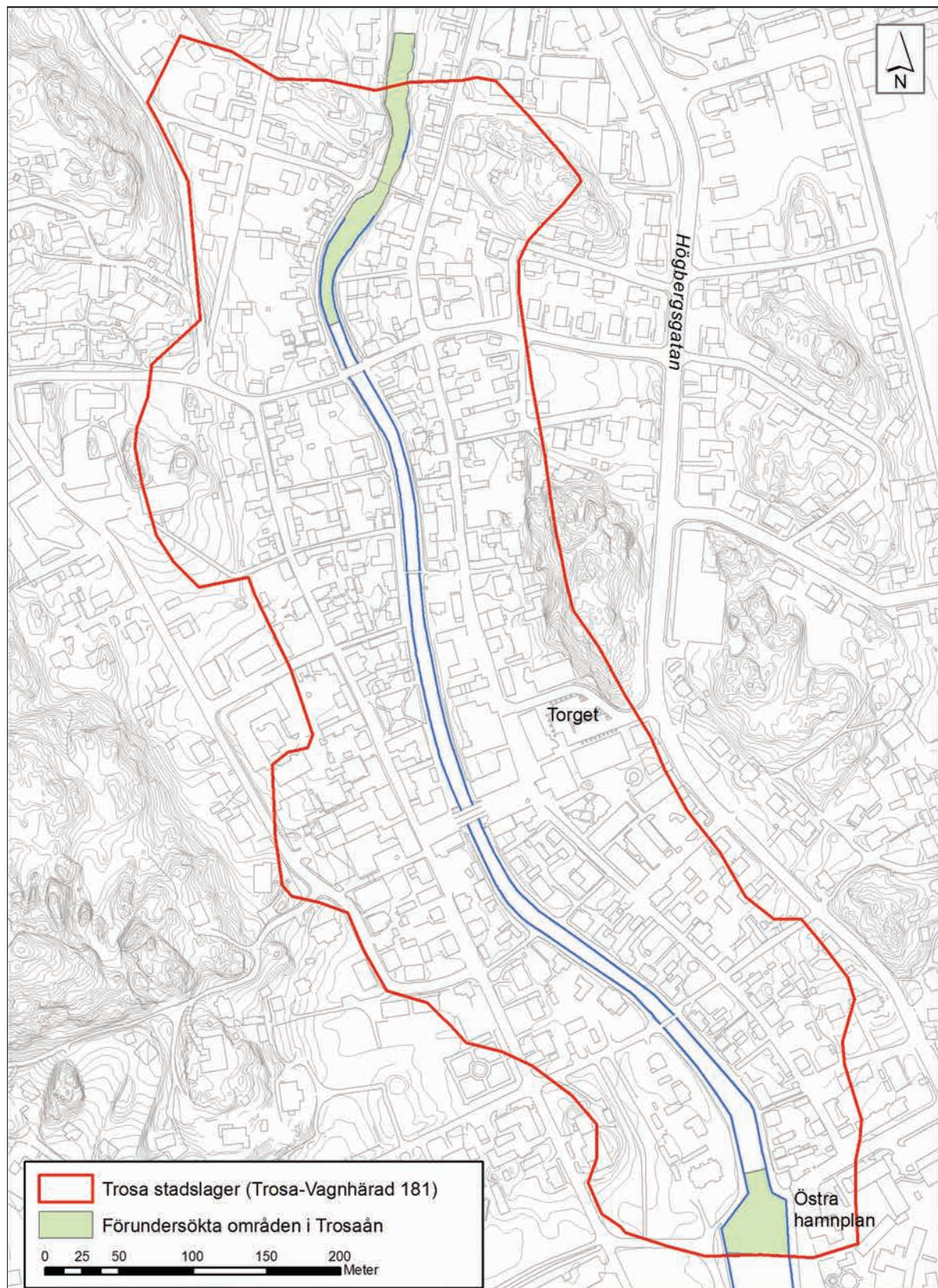

Fig. 4. Kartan visar aktuella förundersökningsområden i Trosaån samt utbredningen av Trosa stadslager, Trosa-Vagnhärad 181. Karta: Trosa kommun, bearbetad av Jens Lindström, Sjöhistoriska museet. Skala 1:4 000.

Resultat

Tureholmsviken

Det historiska kartmaterialet visade att den enda äldre verksamhet som tycks ha förekommit i Tureholmsviken är sydost om Tureholms slott. På en rågångskarta från 1798 syns, på Tureholmsvikens västsida, en lång brygga med ett båthus längst ut (fig. 5). Denna har sannolikt tillhört Tureholms slott i och med att den ligger inom slottets ägor. På den häradsekonomiska kartan från 1897 syns en brygga något längre norrut på Tureholmsvikens västsida.

Vid side scan sonarkarteringen i Tureholmsviken påträffades fem objekt som dykbesiktades. Objekten utgjordes av två bojstenar i betong, en träplanka, ett järnrör och en hög med lera. Inget av de besiktade objekten var av antikvariskt intresse. I stora delar av den grunda viken noterades rikligt med sjögräs vilket var en försvårande omständighet för både sonarkartering och dykning.

På grund av obefintlig sikt i vattnet söktes grunda och strandnära områden av med sonderingsstav istället för dykbesiktning (se områden markerade med I, D, M, H i fig. 6).

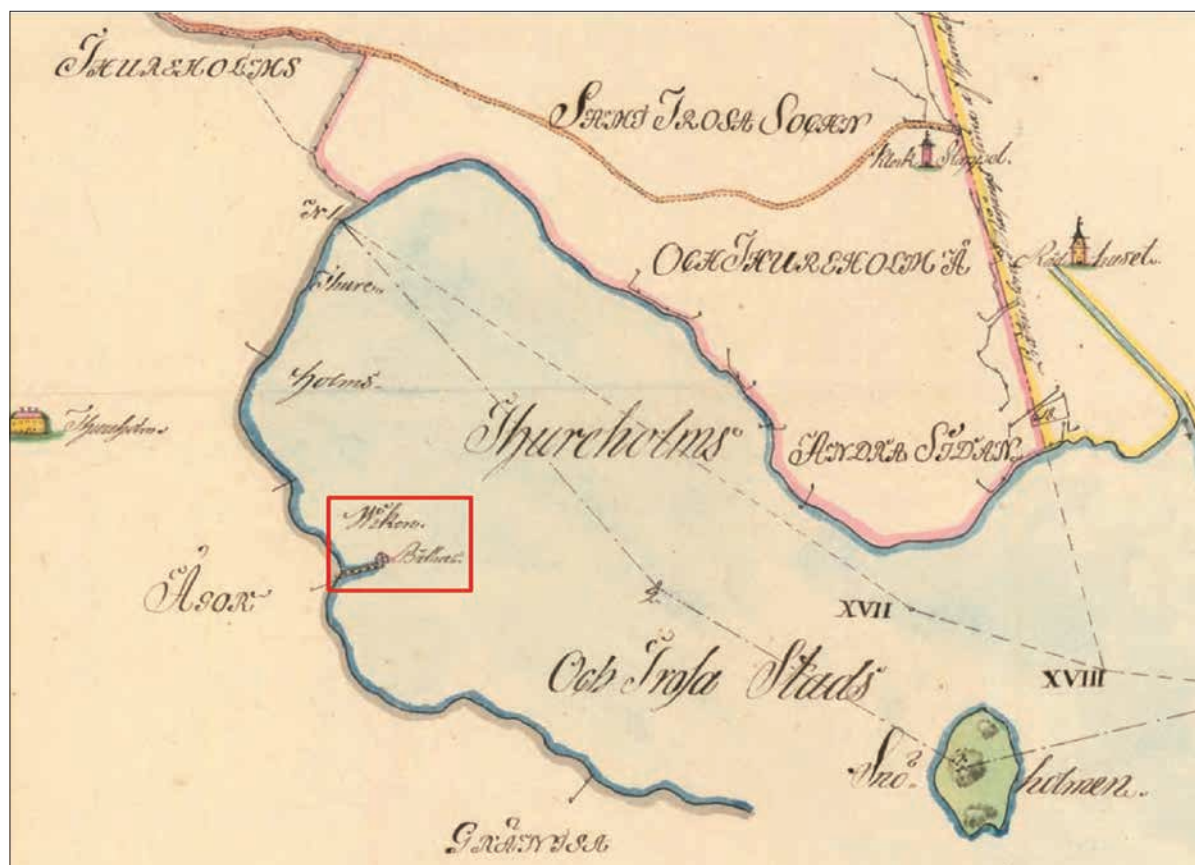

Fig. 5. Utsnitt ur Rågångskarta från 1798 som visar en brygga med båthus i vattnet utanför Tureholms slott. Källa: Lantmäteriet.

Fig. 6. Flygbild över Tureholmsviken med aktuella utredningsområden markerade. Karta: Google Earth, bearbetad av Jens Lindström / Sjöhistoriska museet. Skala 1:10 000.

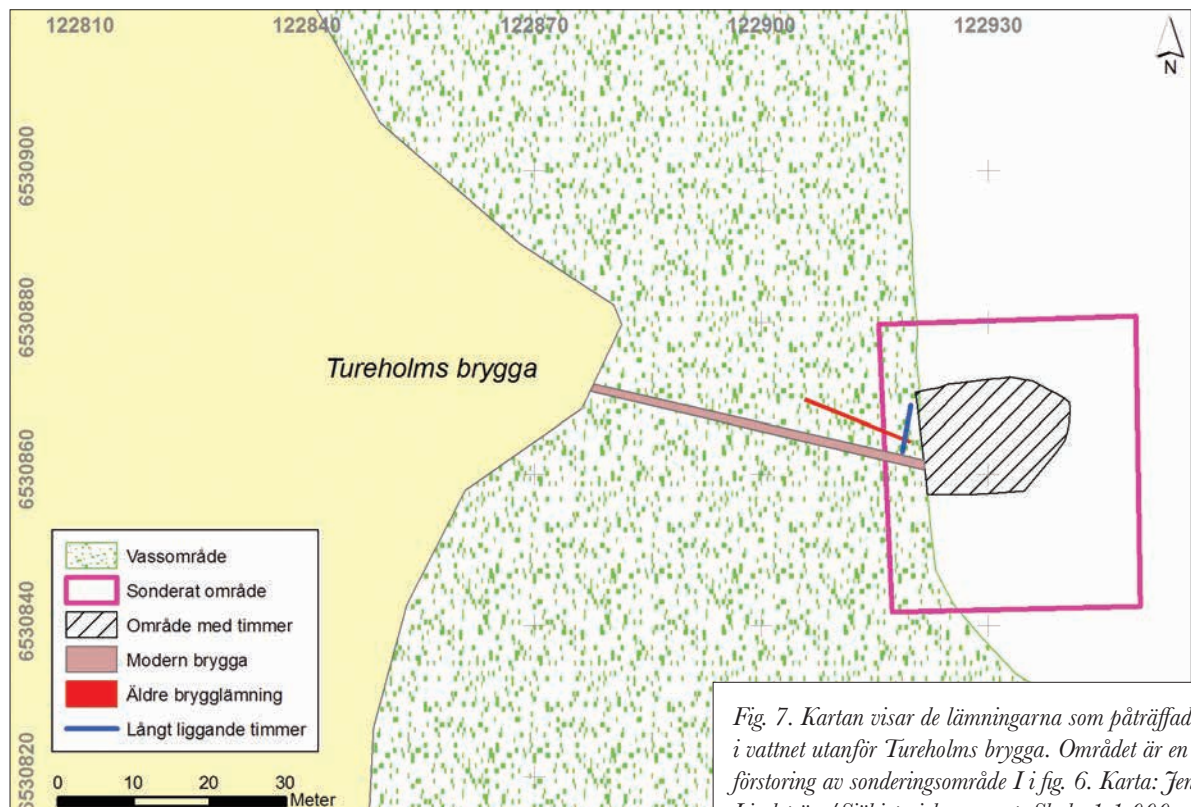

Fig. 7. Kartan visar de lämningarna som påträffades i vattnet utanför Tureholms brygga. Området är en förstoring av sonderingsområde I i fig. 6. Karta: Jens Lindström / Sjöhistoriska museet. Skala 1:1 000.

Fig. 8. Tureholms brygga sedd från vattnet. Området är kraftigt vassbevuxet. Till höger i bild skimtar Tureholms slott. Foto: Mikael Fredholm/Sjöhistoriska museet.

I området utanför Tureholms brygga (se sonderat område I i fig. 6), som inte synbart var muddrat tidigare, påträffades en del timmer och plankor på botten liksom upprättstående pålar som förmodligen utgör rester av äldre bryggkonstruktioner (fig. 8).

Mudderdeponiområdet

Cirka fyrtio procent av utredningsområdet på land, längst inne i Tureholmsviken, var inte möjligt att utreda på grund av tät vassvegetation. I och med att detta område är låglänt och flackt, samt att det inte finns något i det historiska kartmaterialet som tyder på att det funnits bryggor eller vägar i området, bedömdes sannolikheten för förekomst av fornlämningar eller andra kulturhistoriska lämningar i detta område som låg. Enligt en detaljerad flygbild från Google Earth som förefaller ha tagits tidigt på våren innan vassen vuxit upp går det inte att se några spår av äldre anläggningar i området (fig. 6). På flygbilden går det också att se en ljusgrå fläck i den norra delen av det planerade deponiområdet. Vid den okulära besiktningen i området

kunde det konstateras att den ljusgrå fläcken utgjordes av tidigare upplagda muddermassor och i området påträffades en del äldre föremål, bland annat en skoklack tillverkad av sammanpressad näver (fig. 9).

Trosaån – Östra hamnplan

Vid sonarkarteringen i Trosaån påträffades inga lämningar av arkeologiskt eller kulturhistoriskt

Fig. 9. Skoklacken av sammanpressad näver påträffades bland muddermassorna i utredningsområdet på land norr om Tureholmsviken. Foto: Trevor Draeseke/Sjöhistoriska museet.

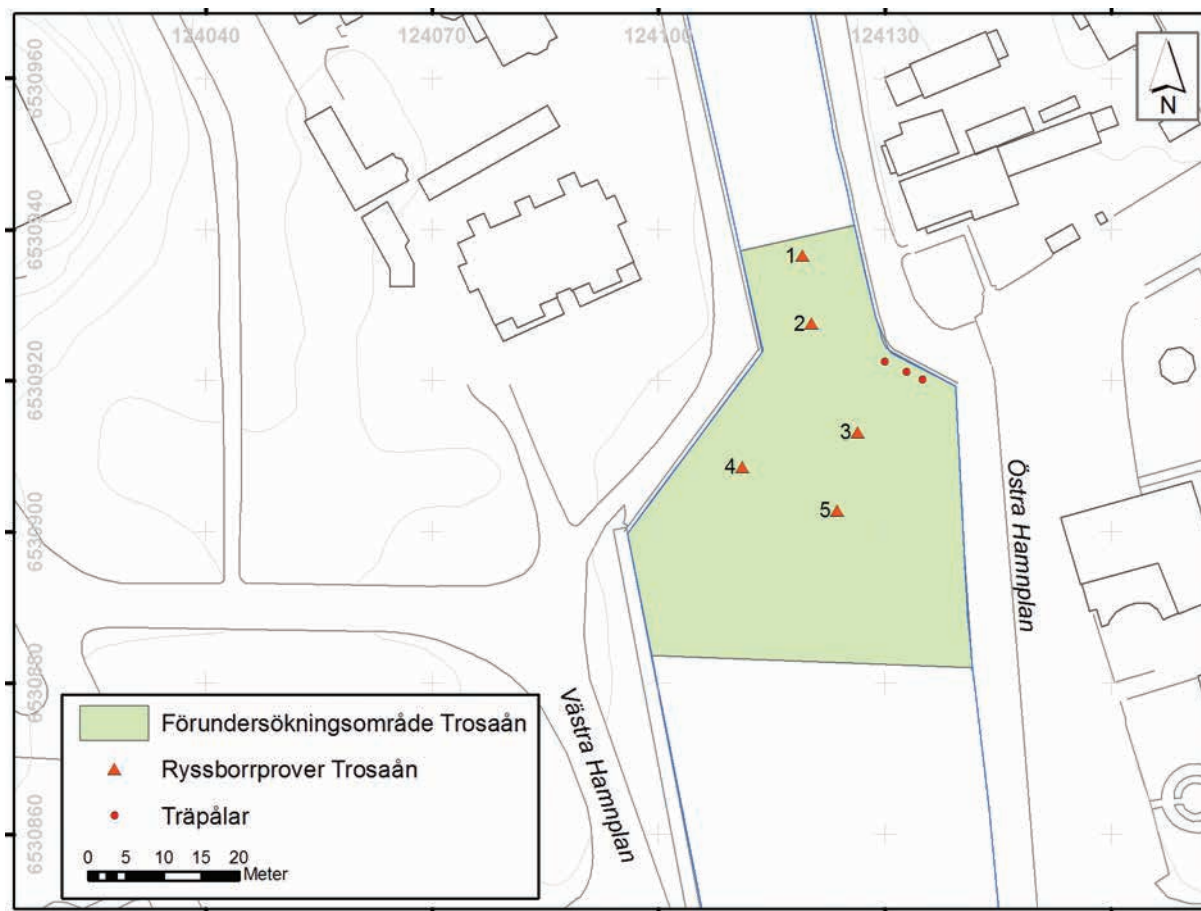

Fig. 10. Kartan visar det södra förundersökningsområdet i Trosaån vid Östra hamnplan samt provtagningsplatser och påträffade träpålar. Karta: Trosa kommun, bearbetad av Jens Lindström/Sjöhistoriska museet. Skala 1:1 000.

intresse. Åbotten vid Östra hamnplan i centrala Trosa söktes av med dykare men inga fynd gjordes. Utanför den östra kajen påträffades en rad med eroderade pålar som löpte längs med kajskoningen på ett avstånd om cirka 0,1 till 0,2 meter ut från kajen. Dessa pålar tolkades som rester från kajbyggnationen. Enligt en inskription på en av kajstenarna uppfördes kajen på 1870-talet. Vattendjupet i området varierade mellan en och tre meter.

Borrkärnor från botten visade att ljusgrå glaciärra framkom cirka 5–15 cm under ett lager av grus och sten. I ett av ryssborrproverna påträffades ett tegelfragment (fig. 11). Inget kulturlager kunde påvisas och förbipasserande Trosabor meddelade att området muddrats vid ett flertal tillfällen.

Trosaån – norra området

Botten längs hela sträckan om cirka 200 meter okulärbesiktades av dykare och 13 borrkärnor togs upp med hjälp av ryssborren (fig. 13). Vattendjupet varierade mellan 0,5 till 1,5 meter. Inget äldre kulturlager kunde konstateras men det gjordes enstaka fynd av porslinsfragment, glasflaskor, tegel, takpannor från mestadels 1900-tal. Den äldsta keramikskärvan som hittades daterades till 1800-tal. Liksom åbotten vid Östra hamnplan framkom den postglaciala leran ytligt, cirka 3–15 cm under ett lager av grus och sten.

Fig. 11. Ryssborrprov nummer 2 (se fig. 10). Den vänstra halvan av provet består av en slät postglacial lera och den högra består av sand och grus med enstaka tegelfragment. Foto: Jens Lindström/Sjöhistoriska museet.

Fig. 12. Fynd som gjordes på botten av Trosaån inom det norra området; en skärva från ett dekorerat rödgodsfat, från troligtvis 1800-tal, samt en tallrik från tidigt 1900-tal. Foto: Jens Lindström/Sjöhistoriska museet.

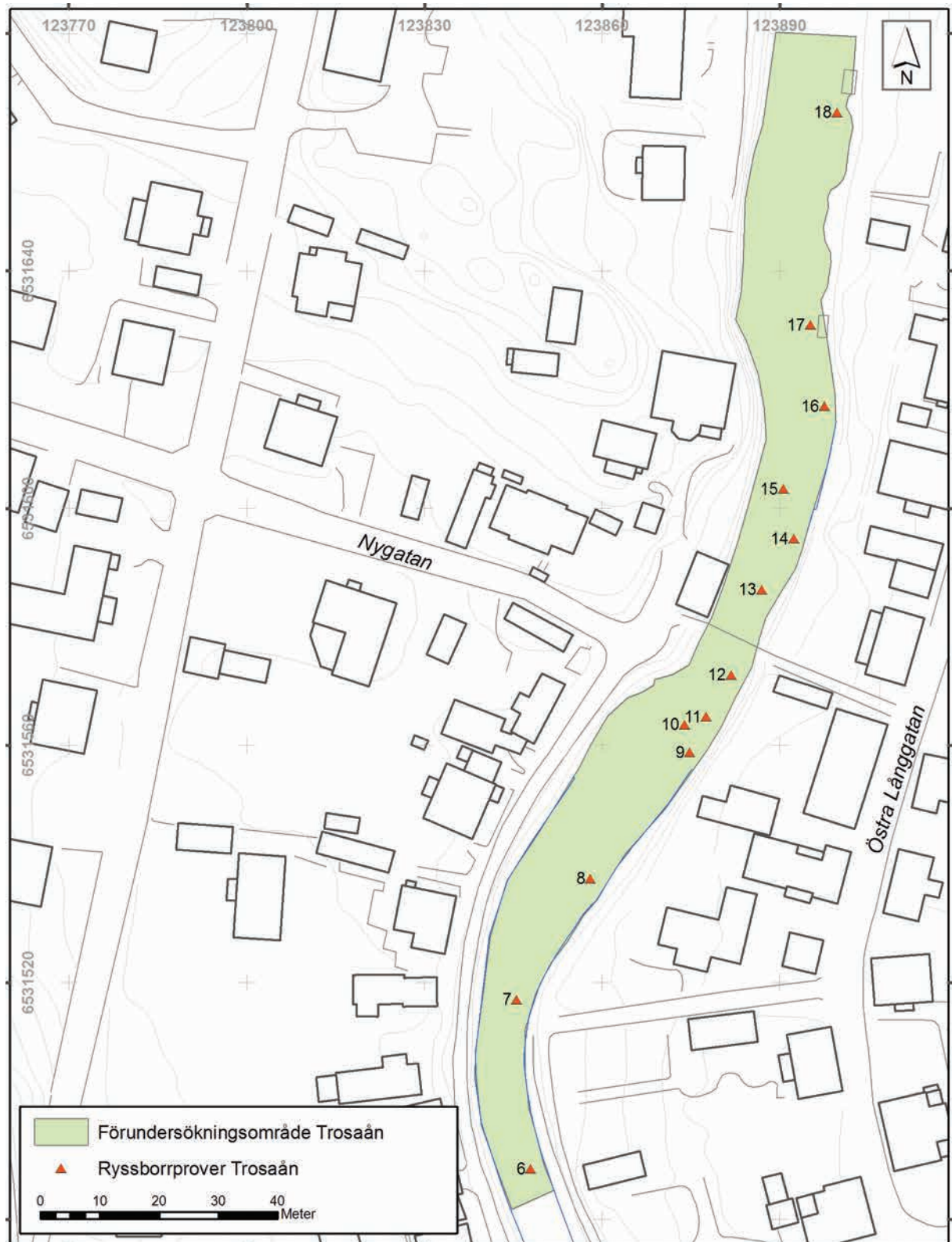

Fig. 13. Det norra förundersökningsområdet i Trosaån med platserna för ryssborrproverna markerade. Foto: Jens Lindström / Sjöhistoriska museet. Skala 1:1 000.

Diskussion

Resultaten från förundersökningen i Trosa å visade på ett magert och relativt recent kulturlager som överlagrade den postglaciala leran. De föremål som påträffades bestod av beständiga material som glas, keramik och tegel och inget organiskt material noterades. Detta har med största sannolikhet sin förklaring i att kulturlagret avsatts i strömmande vatten vilket inneburit att organiskt material med tiden eroderat sönder och sköljts bort av strömmen. Det norra området i Trosa å ligger dessutom lite perifert till i förhållande till de äldsta och mest centrala delarna av Trosa och det är möjligt att kulturlagret i ån är mer omfattande på andra platser längre nedströms.

Vid Östra Hamnplan påträffades inte något kulturlager vilket har sin förklaring i att området enligt uppgift muddrats vid ett flertal tillfällen.

Vid utredningen i Tureholmsviken påträffades inte heller några fornlämningar. Området var svårutrett på grund av den obefintliga sikten i vattnet och bitvis kraftig sjögräsvegetation. Side scan sonarkarteringen som utredningen inleddes med registrerade endast objekt synliga ovan botten och de påträffade objekten var inte av anti-

kvariskt intresse. Äldre lämningar kan förekomma nere under botten.

I det planerade muddringsområdet utanför Tureholms brygga påträffades flera bottenfasta pålar samt flera liggande plankor och timmer. I och med att läget för Tureholms brygga varit ungefär det samma sedan minst 1700-tal och att området inte muddrats tidigare är sannolikheten stor att det kan finns lämningar efter båtar och äldre bryggkonstruktioner nere i bottensedimenten.

Förslag till kompletterande arkeologiska åtgärder

Sjöhistoriska museets förslag till vidare åtgärder är att muddringarna utanför Tureholms brygga övervakas av antikvarisk personal. Det finns även en risk för att fartygslämningar kan finnas under botten och kan komma att påträffas vid muddringsarbetet i de områden som inte muddrats tidigare (se markerade muddstråk i fig. 2). Eventuella ytterligare antikvariska åtgärder beslutas av länsstyrelsen.

Referenser

Litteratur

- Collmar, Magnus. 1979. Trosa stads äldsta historia.
- Södermanlands museum. Småskrifter 1. Nyköping.
- Pettersson, Björn. 2006. Västra & Östra Långgatan. Arkeologisk förundersökning. Södermanlands museum. Arkeologiska meddelanden 2006:6. Nyköping.
- Dahlberg, Erik. 1963. Teckningarna till Svecia antiqua et hodierna 1–4. Red. Sigurd Wallin. Stockholm 1963–1970.

Internet

- Google Earth
Wikipedia

Tekniska och administrativa uppgifter

Statens maritima museers dnr: 5.3.1-12013-493
Statens maritima museers proj.nr: 2080170
Länsstyrelsens dnr: 431-588-2013
Sjöhistoriska museets projektledare: Jens Lindström
Fältansvarig: Jens Lindström
Orsak till undersökningarna: Muddring/strandlinjeförstärkning
Uppdragsgivare: Trosa kommun
Undersökningstyp: Arkeologisk utredning/förundersökning
Undersökningstid: 17–26 september 2013
Plats: Tureholmsviken, Trosa å
Fastigheter: Trosa 10:64, 10:65, Tureholm 2:1, Öbolandet 2:1

Socken: Trosa-Vagnhärad
Kommun: Trosa
Län: Södermanlands län
Landskap: Södermanland
Koordinatsystem: SWEREF 99 1800
Vattendjup: 0–3 m

Deltagarförteckning SMM

Trevor Draeseke
Jens Lindström
Mikael Fredholm

Inför muddringar i Tureholmsviken samt strandförstärkningsarbeten i Trosaån

Inför planerade muddringsarbeten i Tureholmsviken väster om Trosa samt strandförstärkningsarbeten i Trosa å har Sjöhistoriska museet utfört en kombinerad arkeologisk utredning och arkeologisk förundersökning. Utredningen omfattade flera muddrområden i Tureholmsviken samt en upplagsplats för muddermassor på land längst in i Tureholmsviken och förundersökningen omfattade två områden i Trosa å. De arkeologiska undersökningarna utfördes på uppdrag av Länsstyrelsen i Södermanlands län och de genomfördes i september 2013. Inga fornlämningar påträffades vid undersökningarna men vid ett område utanför Tureholms brygga påträffades äldre bryggglämningar. I samma område bedömdes det som sannolikt att ytterligare lämningar av arkeologiskt eller kulturhistoriskt intresse kan finnas dolda nere i bottensedimenten.

Ahead of planned dredging in Tureholm's bay, west of Trosa, and reinforcement of the riverbank in Trosa, The Maritime Museum carried out a combined preliminary and special investigation. The investigation included several dredging areas in Tureholm's bay, the dumping ground for dredged materials on land which were located in the innermost part of Tureholms bay and two areas in Trosa within Trosa's archaeological layer. The archaeological investigations were carried out on behalf of the County Administrative Board of Stockholm County and were implemented in September 2013. During the investigation, no archaeological remains were found. In an area outside of Tureholm's dock an older dock remain was found. In the same area it was considered likely that additional archaeological material may be found deeper in the bottom sediments.

SJÖHISTORISKA

Box 27131

102 52 Stockholm

Tfn: 08-519 549 00

www.sjohistoriska.se

ISSN 1654-4927